

Vyvažovanie práv a záujmov v sporoch vyplývajúcich z realizácie práva na slobodu prejavu

Luboš Kukliš; riaditeľ kancelárie Rady pre vysielanie a transmisiu

Spory vyplývajúce z realizácie nie je možné riešiť jednoduchým právnym sylogizmom. Ak sú súčasťou hypotézy právnej normy pojmy ako ľudská dôstojnosť či právo na ochranu osobnosti nie je jednoducho mysliteľné vytýčenie ich hraníc bez vyváženého významu s kolidujúcimi právami či záujmami v konkrétnom prípade. Tradičné chápanie právnej normy, ako abstraktného pravidla aplikovaného formou jednoduchého (právneho) sylogizmu (kedy pod hypotézu právnej normy subsumujeme skutkový stav s nutným nástupom dispozície) nie je na takéto vyvažovanie štrukturálne usposobené. Preto je potrebné hľadať odpoveď v modernom chápaní ústavných práv ako princípov, ktoré poskytujú riešenie ich vzájomných kolízií v podobe testu proporcionality.

Jeho vznik je úzko spojený s rozhodovacou praxou nemeckého Spolkového ústavného súdu, ktorý, vychádzajúc z princípu právneho štátu¹, postupom času rozvinul tri čiastkové zásady jeho aplikácie: **zásadu vhodnosti**, prostredníctvom ktorej sa skúma, či daný nástroj zasahujúci do niektorého základného práva je vôbec spôsobilý dosiahnuť účel, v záujme ktorého k zásahu (obmedzeniu) základného práva dochádza; **zásadu potrebnosti**, prostredníctvom ktorej sa skúma, či na dosiahnutia daného účelu neexistuje iný vhodný nástroj, ktorého použitie by zásah do základného práva úplne alebo čiastočne eliminovalo; a **zásadu proporcionality v užšom zmysle**, prostredníctvom ktorej dochádza k vyvažovaniu v kolízii stojacich práv, princípov či hodnôt.

Teoretický základ poskytol Robert Alexy v práci *Theorie der Grundrechte*². Alexy nadväzuje na teóriu princípov Ronalda Dworkina, podľa ktorej existujú právne normy dvojakého druhu - právne pravidlá a právne princípy - a rozdiel medzi nimi je rozdiel v ich logickej štruktúre.

Právne pravidlá sa aplikujú spôsobom všetko alebo nič. Právne princípy sa naproti tomu môžu aplikovať viaceré zároveň. Na rozdiel od pravidiel majú atribút váhy a v závislosti od situácie sa preto naplňujú v rôznej miere.

Pre Alexyho sú právne princípy príkazmi k optimalizácii.³ Majú byť naplnené vždy v čo najvyššej možnej miere v rámci skutkových a právnych okolností. V prípade kolízie sa princípy optimalizujú prostredníctvom vzájomného vyvažovania. Čím väčší je stupeň nesplnenia alebo zásahu do jedného princípu, tým dôležitejšie je naplnenie iného.⁴

Prvé dve zásady testu proporcionality (testy vhodnosti a nevyhnutnosti) sú závislé na skutkových okolnostiach a ich riešenie je výsledkom skúmania faktických možností. Test proporcionality v užšom zmysle predstavuje skúmanie právnych možností.

¹ Holländer, P.: *Filosofie práva*, Vydavatelství a nakladatelství Čeněk, s.r.o., 2006, str. 161.

² Prvý krát bola vydaná v roku 1986. V tomto texte vychádzam z anglického prekladu Alexy, A.: *A Theory of Constitutional Rights*, Oxford University Press, New York, 2010.

³ Alexy neskôr túto tézu upravil v tom zmysle, že skôr ako príkazy k optimalizácii sú princípy príkazmi byť optimalizovaný. Ide o odpoveď na kritiku, že príkaz k optimalizácii stricto sensu možno iba splniť alebo nesplniť, a má teda štruktúru pravidla. (Alexy, A.: *On the Structure of Legal Principles*. *Ratio Juris*. Vol. 13 No. 3 September 2000. str. 300)

⁴ Túto axiómu nazýva Alexy zákonom vyvažovania.

Test proporcionality v užšom zmysle predstavuje samotnú realizáciu aproximatívnej vlastnosti princípov, ako normatívnych štandardov odlišných od pravidiel, teda ich schopnosti vzájomného vyvažovania. Alexy pre vyvažovanie formuluje už vyššie spomínaný zákon vyvažovania: „Čím väčší je stupeň nesplnenia, alebo zásahu do jedného princípu, tým dôležitejšie je naplnenie iného“.⁵ Alexy ho ilustruje na prípade *Lebach*⁶, ktorý sa týka kolízie práva na slobodu prejavu s osobnostnými právami.

Nemecký televízny kanál ZDF plánoval odvysielať dokumentárny film o krádeži zbraní na vojenskej základni Lebach, pri ktorej boli usmrtení viacerí vojaci. Jeden z odsúdených páchatel'ov, ktorý mal byť v čase plánovaného vysielania prepustený na slobodu, namietal, že odvysielanie tohto dokumentu, v ktorom mal byť menovaný a zobrazený, by porušilo jeho právo na slobodný rozvoj osobnosti,⁷ keďže by malo negatívny dopad na možnosť jeho resocializácie. Z pohľadu kolízie princípov tak vzniklo napätie medzi právom na ochranu osobnosti a právom médií na slobodné informovanie verejnosti.⁸ Tento konflikt nebolo, podľa Alexyho, možné vyriešiť vyhlásením jedného práva za neplatné, ale bolo nutné určiť to, ktoré má v tejto konkrétnej situácii prednosť.

Z pohľadu práva na ochranu osobnosti musel Spolkový ústavný súd zhodnotiť závažnosť potenciálneho dosahu programu na budúcu resocializáciu sťažovateľa. V tomto prípade sa súd zamerl na dĺžku programu v spojení s množstvom informácií, ktoré mali byť v súvislosti so sťažovateľom odvysielané, ako aj na dokumentárnu formu programu, ktorá účinok týchto informácií umocňovala. Z pohľadu slobody prejavu a práva verejnosti na informácie súd vzal do úvahy skutočnosť, že verejnosť už bola o prípade dôkladne informovaná v čase krátko po spáchaní činu a opakované informovanie nemohlo zásadne prispieť k naplneniu týchto práv nad rámec už odvysielaného. Naplnenie práva verejnosti na informácie či práva na slobodu prejavu by tak nedosahovalo takú mieru, aby opodstatňovalo súvisiaci závažný zásah do práva na súkromie sťažovateľa.

Z príkladu je zrejmé, ako sa po identifikovaní kolízie ústavných práv (záujmov) môže do rozhodovacieho procesu dostať každý argument smerujúci k uprednostneniu jedného z kolidujúcich práv. Zákon vyvažovania umožňuje identifikovať to, čo má byť v danom prípade preukázané. Samotné preukázovanie sa potom riadi všeobecnými pravidlami racionálnej právnej argumentácie.⁹

Pri vyvažovaní argumentov súd (či iný rozhodujúci orgán) vlastne stanovuje podmienky, za ktorých sa v konkrétnom prípade presadí jeden princíp voči inému. Spojením týchto podmienok tak vieme spätne formulovať pravidlo, ktoré by viedlo k rovnakému výsledku, ako je ten, ku ktorému smeruje uprednostnený princíp. Toto pravidlo sa však dá formulovať až po aplikácii testu proporcionality v užšom zmysle a platí iba pre danú situáciu - za iných okolností bude iné. V prípade *Lebach* by podľa Alexyho mohlo mať napríklad takúto podobu: Opakované a už neaktuálne informovanie o vážnom kriminálnom čine, ktoré ohrozuje resocializáciu páchatel'a, je protiústavné.¹⁰

⁵ Alexy, A.: Balancing, constitutional review and representation, in I-CON, volume 3 number 4, Oxford University Press and New York School of Law, 2005, str. 573.

⁶ BVerfGE 35,202

⁷ Článok 2 ods. 1 Základného zákona.

⁸ Článok 5 ods. 1 Základného zákona.

⁹ Alexy, A.: A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, New York, 2010, str. 107.

¹⁰ Id. str. 56.

Toto pravidlo však je aplikovateľné v obdobných situáciách a je možné ho použiť ako návod podobných stretov práv do budúca.

Stret práv a záujmov v prípadoch súvisiacich s realizáciou práva na slobodu prejavu si môžeme ilustrovať aj graficky v nasledovnej schéme:

<p><u>Sloboda prejavu</u> informácie s nízkou dôležitosťou pre verejnosť – bez zásahu do práv iných</p>	<p><u>Ochrana individuálnych práv</u> informácie s nízkou dôležitosťou pre verejnosť - zásah do práv iných</p>
<p><u>Právo verejnosti na presné/pravdivé informácie</u> informácie dôležité pre verejnosť - bez zásahu do práv iných</p>	<p><u>Právo verejnosti na informácie</u> informácie dôležité pre verejnosť - zásah do práv iných</p>

Vertikálna línia predstavuje stupeň závažnosti informácie z pohľadu verejného záujmu a horizontálna línia predstavuje závažnosť zásahu do individuálnych (osobnostných) práv. Ide samozrejme o extrémne schematické vyjadrenie vzájomného vzťahu povahy informácie a princípov, ktoré by mali byť pri jej zverejnení rešpektované. Pri informácii s nízkou dôležitosťou pre verejnosť, ktorá zároveň nezasahuje do práv iných, (napr. umelecký prejav či infotainment) by mala pri vyvažovaní jednotlivých práv prevládať sloboda prejavu. Pri informácii s nízkou dôležitosťou pre verejnosť, ktorá zasahuje do niekoho súkromia, či osobnostných práv (napr. informácie zo súkromia osôb, ktoré nie sú verejne činné), by mala mať prednosť ochrana týchto práv. Právo verejnosti na presné resp. pravdivé informácie odkazuje na § 16 ods. 3 písm. b), ktorý ukladá vysielateľovi povinnosť zabezpečiť objektivnosť v rámci spravodajských programov. Toto právo by malo dostať prednosť (resp. povinnosť by mala byť vynucovaná) hlavne v prípadoch informovania o skutočnostiach súvisiacich so zachovávaním verejného poriadku (informovanie o povinnostiach občanov či o živelných pohromách). Právo verejnosti na akékoľvek (teda aj nepresné) informácie má prevládať v prípadoch, keď síce zverejnením takejto informácie môže dôjsť k zásahu do práv iných, ale ide zároveň o tak závažnú informáciu z pohľadu verejného záujmu, že tento musí dostať prednosť (informácie o korupcii verejne činných osôb, či informácie z ich súkromia, ktoré majú dopad na ich vykonávanie ich funkcie).

Vo vzťahu k Alexyho zákonu vyvažovania má teda uvedená schéma vyjadrovať nasledovnú koreláciu: čím väčší význam má informácia pre verejnosť, tým závažnejší musí byť zásah do osobnostných práv jednotlivca, aby to mohlo brániť jej zverejneniu.

Záver

Princíp proporcionality sa v niektorej zo svojich podôb vyskytuje v judikatúre prakticky všetkých európskych vyšších či ústavných súdov, ale aj súdov v mnohých mimoeurópskych, nemeckou právnou doktrínou ovplyvnených, jurisdikciách. Napriek zdanlivo prepracovanej štruktúre, však jeho aplikácia nie je priamočiarou záležitosťou, ale zložitým procesom vyvažovania všetkých pre spor relevantných argumentov. Aplikácia testu proporcionality tak nie je možná bez akceptovania existencie právnych noriem aproximatívnej povahy, ktoré toto vyvažovanie umožňujú - noriem, ktoré Robert Alexy nazýva princípmi. Ich odlišenie od pravidiel, teda noriem absolútnej povahy, tvorí základ Alexyho teórie, ktorá sa snaží objasniť štrukturálne aspekty rozhodovania prípadov stretu základných práv. V nálezoch II. ÚS 152/08-52 a II. ÚS 326/09-37 z tejto teórie vychádza aj Ústavný súd SR a výsledkom sú presvedčivé rozhodnutia vo veci ochrany slobody prejavu, ktoré zrozumiteľne vysvetľujú prečo za daných okolností bolo obmedzenie slobody prejavu neprimerané a dávajú jasný návod pre všeobecné súdy pri budúcich podobných kauzách.

Aplikácia právnych noriem ich vzájomným vyvažovaním v sebe nesie veľké riziko arbitrárnosti. Aj keď princíp proporcionality sám o sebe ešte nezabezpečí správne rozhodnutie vo veci, jeho riadna aplikácia núti rozhodujúci orgán prisúdiť explicitným spôsobom význam všetkým argumentom v rozhodovanej veci, čo v konečnom dôsledku robí rozhodnutie prinajmenšom zrozumiteľným, a teda aj preskúmateľným.